

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE SİLVAN KAMUOYU *The Silvan Public During The Turkish National Struggle Period*

Oktay BOZAN¹

¹ Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, oktaybozan210@gmail.com, orcid.org/0000-0003-0485-556X

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

07.04.2021

Kabul/Accepted:

27.04.2021

DOI:

10.51592/kulliyat.911517

ÖZ

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Güney vilayetleri önce İngilizler akabinde Fransızlar tarafından Batı Anadolu ise Yunanlar tarafından haksız bir şekilde işgal edilmiştir. Bu işgallere karşı Anadolu'nun birçok yerleşim merkezinde olduğu gibi Silvan'dan da tepkiler yükselmiştir. Din adamları, tarikat liderleri, eğitimciler, eşraf, aşiret reisleri ve toplumun önde gelenleri toplumsal katmanların tamamını temsilen protestolar organize etmiş ve yaşananlar konusunda ahaliyi irşat etmiştir. İşgalci güçlere gösterilen bu anlamlı ve onurlu duruş, Kürt Teâli Cemiyeti'nin ayrılıkçı politikalarına da gösterilmiştir. Böylece asırlarca gölgesi altında yaşadıkları Osmanlı Devleti'ne tabi olmayı ve Millî Mücadele'yi desteklemeyi tercih etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı esnasında Silvan'da 16. Kolordu Kumandanı olarak görev yaparken kurmuş olduğu dostluklar ve toplum nezdindeki etkisi halkın Millî Mücadele'ye olan desteğinde etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Silvan, İzmir'in İşgali, Sadık Bey (Üstün), Silvan Müftüsü Abdurrahman Efendi (Yardımcı), Silvan Belediye Başkanı Ahmed Hilmi.

ABSTRACT

After the First World War, Southern provinces were unfairly occupied by the British, then by the French, and Western Anatolia by the Greeks. Reactions against these invasions have risen from Silvan also, as in many settlements in Anatolia. Clergymen, cult leaders, educators, notables, tribal chiefs and leaders of the society organized protests representing all social strata and informed the people about what happened. This meaningful and honorable stance shown to the occupying forces was also shown to the separatist policies of the Kurdish Teâli Society.. Thus, they preferred to be subject to the Ottoman Empire, where they lived under its shadow for centuries, and to support the National Struggle. The friendships that Mustafa Kemal Pasha established while serving as the Commander of the 16th Corps in Silvan during the First World War and his influence on the society were influential in the support of the people to the National Struggle.

Keywords

Silvan, Occupation of İzmir, Sadık Bey (Üstün), Mufti of Silvan Abdurrahman Efendi (Yardımcı), Silvan Mayor Ahmed Hilmi.

Atf/Citation: Bozan, O. (2021), "Millî Mücadele Döneminde Silvan Kamuoyu", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 13(Nisan), 55-77.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Oktay BOZAN, oktaybozan210@gmail.com

GİRİŞ

Silvan (Meyyafarikin), Diyarbakır havzasının kuzeyini kuşatan Güneydoğu Torosları'nın eteğinde Diyarbakır'ı Bitlis'e bağlayan ana yol üzerinde bulunmaktadır. Asırlarca Bizans-Sasani mücadelesine sahne olan Silvan, zaman içerisinde bir garnizon kenti olmaktan çıkıp önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Sık sık el değiştiren şehir, Hz. Ömer zamanında Müslümanlar tarafından fethedilinceye kadar Bizans idaresinde kalmıştır. Emevilerden sonra Abbasi idaresi döneminde Hamdaniler ve Büveyhiler şehre hâkim olmuştur. Yaklaşık bir asır boyunca Mervaniler'in başşehri olan Silvan bu dönemde ortaçağın en önemli şehirlerinden birisi haline gelmiştir. 1085 yılında Büyük Selçuklu idaresine giren Silvan'a daha sonra Suriye Selçukluları, Ahlatşahlar, Artuklular, Eyyubiler, Anadolu Selçukluları, Moğollar, Timurlar ve Safeviler hâkim olmuştur.

Silvan, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra genellikle Diyarbakır vilayetine bağlı kaza olmuştur. Osmanlı döneminde demografik olarak farklı etnik ve dini grupların asırlarca bir arada yaşadığı bir şehirdir. Müslümanlar ile özelde Ermeniler genelde ise gayrimüslimler arasında XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar dini ve etnik nedenlere dayalı ciddi bir çatışma yaşanmamıştır. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonrasında iki toplum arasında birtakım problemler meydana gelmiştir. Bu süreçte Avrupa devletlerin Ermenileri tahrikleri ve Osmanlı Devleti'ni Ermeniler lehine ıslahat yapmaya zorlaması başta Kürtler olmak üzere tüm Müslümanları rahatsız etmiştir. Ermenilerin, "Ermenistan" diye tanımladıkları ve üzerinde bir devlet kurmayı hayal ettikleri bazı vilayetlerde en fazla Kürtlerin bulunması doğal olarak Kürt aşiretlerinin geleceğini etkilemekteydi. Bu gelişmeler nedeniyle bu süreçte Silvan'da bir takım Kürt aşiretlerinin Ermenilere karşı zaman zaman saldırılarının olduğu Osmanlı kayıtlarına ve konsolosluk raporlarına yansımıştır (BOA, DH. MKT, 411/50; BOA, A.MKT. MHM, 693/15). Diyarbakır'da meydana gelen 1895 Ermeni olayları kısmen Silvan ve çevresinde de etkisini göstermiş ancak alınan tedbirlerle ciddi bir sıkıntı yaşanmamıştır (Bozan, 2013: 162-163). Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşına girdiğinde Ermenilerin bir kısmı, tebaası olduğu devletin talimatları doğrultusunda değil de birtakım komitelerin veya bazı devletlerin planları doğrultusunda hareket etmeyi tercih etmiştir. Bu durum tehciye giden sürece zemin hazırlamış ve Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki kadim ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur¹.

Birinci Dünya Savaşı esnasında 2. Ordu'nun karargâhı ile birlikte Diyarbakır'a gönderilmesi ve 16. Kolordu'nun da 2. Ordu'nun emrine vermesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, 16. Kolordu Karargahını Mart 1916'da Silvan'a nakletmiştir. Mustafa Kemal Paşa, karargâhı ile Silvan'da bulunduğu dönemde Bitlis ve Muş'u Rus işgalinden kurtarmıştır (Beysanoğlu, 1981: 78; Beysanoğlu, 1986: 487-504). Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup olarak ayrılması ve akabinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile Ermeniler arasında "Ermenistan Devleti" kurma düşüncesi yeniden ortaya çıkmıştır. Özellikle İngiltere ve ABD'nin politikaları Ermenileri yeniden umutlandırmıştır. Bu amaçla Ermenilerin geri dönüşleri ve belli bölgelerde yoğunlaşmaları ve hatta çete

¹ Silvan kazasının Başnik adındaki Ermeni köyünde saklanan Doryan Dano isimindeki şeririn başkanlığı altındaki çete 28 Haziran 1915 tarihinde milis subayı Hacı Hamit Efendi'nin emanetine teslim edilmiş, yeteri kadar jandarma ve milis erleriyle sevk olunan beş yüzden fazla mekkari kafilesine Şeytan Kaya mevkiinde ve dereden geçtikleri bir sırada ansızın hücum ederek bunların pek çoğunu feci ve yürekler parçalayıcı bir şekilde katlederek şehit etmişlerdir. Yine hava değişimi alarak memleketlerine giden hasta erler Lice kazasına bağlı Muzafkum ve Som Ermeni köylerinde bu köylerin komitacıları tarafından taarruza uğrayarak bazılarının başları kesik, kol ve ayakları bağlı olarak hepsini hançerleyerek parçalamışlar, böylesine vahşice şehit etmişlerdir. Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekât-ı İhtilaliyesi, Martbaa-i Amire, İstanbul, 1916, s.318-319.

faaliyetlerine girişmeleri Müslüman ahaliyi kaygılandırmaya sevk etmiştir. Bu nedendir ki 21 Kasım 1918 tarihli bir telgrafta göre Silvan'da Sadık Bey, o havalinin Ermenilere terkedileceği iddiasıyla Beliki Aşireti'ni silahlandırmaya girişmiştir. Bu dönemde tamamen itilaf Devletleri'nin güdümünde olan hükümet, Diyarbakır Vilayeti'ne gönderdiği telgrafta, bu türden teşebbüslerin önüne geçilmesini ve asayişin bozulmaması için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir (BOA, DH. ŞFR, 93/251). Bu süreçte "Hadisat" gazetesinde Süleyman Nazif, bölgedeki hem nüfus hem de arazi ve mülkiyetin "ekseriyet-i azîme" olarak Türklere ait olduğunu, bunun aksine getirilecek çözümün sadece Türklere değil, Ermenilerle birlikte bölgenin diğer sakinlerine de zarar vereceğini dile getirmiştir. Bu nedenle "Ermenilere adalet vaat edenler Türklere karşı işlenen cinayetlerin de vebalinin ortağıdır" diyerek tepki göstermiştir (Hadisat, 6 Kasım 1919).

Bu makalede Millî Mücadele Dönemi'nde belli başlı önemli olaylar ve durumlar karşısında Silvan kamuoyunun tutumu ve hissiyatı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Buradaki söz konusu önemli olaylar ve vaziyet, büyük ölçüde Paris Barış Konferansı sürecinde alınan kararlardır. Bununla birlikte Mondros Mütarekesi sonrasında İtilaf Devletleri tarafından yapılan işgallerin yansımaları ile Millî Mücadele'nin örgütlenme sürecindeki gelişmelerdir. Bu gelişmeler karşısında Silvan kazasının diğer bir ifade ile Silvan kamuoyunun gelişmeleri nasıl takip ettiği ve gösterdiği tepki büyük önem arz etmektedir. Zira bu dönem Osmanlı Devleti'nin beka mücadelesi verdiği ve yeni bir devletin teşekkül ettiği süreçtir.

1. İşgal ve Protestolar

Mondros Mütarekesi sonrasında, Wilson Prensipleri'ne uygun olarak adil bir sulh antlaşmasının yapılacağı umulurken, İtilaf Devletleri tarafından yapılan yeni işgaller umutların sönmesine, yeniden uzun ve kanlı bir mücadele döneminin başlamasına neden olmuştur. Güneydoğu Anadolu Bölgesinin önce İngilizler tarafından işgali, daha sonra işgal bölgelerinin Fransızlara devri Millî Mücadele'nin hiç kuşkusuz önemli safhalarından birisi olmuştur. İşgal edilen yerlerin paylaşılması ile ilgili Fransızlar ile İngilizler arasında çıkan anlaşmazlık sonucu yapılan görüşmeler neticesinde "Sykes-Picot Antlaşması"nda yapılan 15 Eylül 1919'da tadilatla "Suriye İtilafnamesi" ortaya çıkmıştır (Özçelik, 1992: 76). Bu itilafname gereği İngilizler işgal ettikleri Urfa, Antep ve Maraş illerini Fransızlara bırakmış, Fransızlar da buna karşılık olarak Musul'u İngilizlere vermiştir. Askeri birliklerin değiştirilmesi işini yüklenen İngiliz Albay Pieap, kısa sürede Maraş, Antep, Kilis, Birecik, Suruç, Urfa, Cerablus ve Halep garnizonlarını Fransızlara devrederek işgali tamamlamıştır. Fransız kuvvetleri bu amaçla 29 Ekim 1919'da Antep şehrine girmiş, şehirde Ermeniler tarafından bayrak ve çiçeklerle karşılanmıştır. Ermenilerin bu gösteriş ve tezahüratlarının sebebi Fransız kuvvetleri içinde bir Ermeni taburunun bulunmasıdır (Akbiyık, 1999: 69). Bu kapsamda Fransız askerleri 30 Ekim 1919 günü otomobillerle şehre girerek Urfa'yı işgal etmiştir. Bu dönemde Diyarbakır bölgesinde 13'üncü Kolordu karargâhı Diyarbakır'da, emrinde 2'inci Tümen Silvan'da, 5'inci Tümen ise Mardin'dedir (Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi, 2009: 38). Diyarbakır merkezli 13. Kolordu Kumandanı Miralay (Albay) Ahmet Cevdet Bey, Antep'te bulunan Fransız İşgal kuvvetleri kumandanlığına bir protesto telgrafı çekerek işgalin kabul edilemez olduğunu bildirmiştir. Ahmet Cevdet Bey, 1 Ekim 1919 tarihli telgrafta; Mütareke'ye aykırı olarak Antep ve çevresini işgal ederek büyük bir haksızlık yapan İngilizlerin bu mıntıkadan çekildiklerini büyük bir sevinçle haber aldıklarını, fakat İngilizlerin çekilmeden evvel bu havaliyi Fransızlara teslim ettiğini üzüntü ile karşıladıklarını dile getirmiştir (Akbiyık, 1999: 88-89).

Maraş'ta meydana gelen Fransız-Ermeni mezalimi üzerine Silvan'ın umum eşraf, ulema ve ileri gelenleri başta Osmanlı Sultanı olmak üzere Sadaret'e, İtilaf Devletleri elçiliklerine, Urfa'da Fransız kumandanı vasıtası ile General Gouraud'a, Meclis-i Mebusan'a, Paris Sulh Konferansına, Matbuat-ı Osmaniye'ye bir protesto telgrafi çekti. Telgrafın bir sureti de Silvan Kaymakamlığına verildi.

Fransızların Ermenilerden teşkil ettikleri kuvvetlerle Maraş'ta yaptıkları mezalimin insanlık vicdanını sızlatacak bir hal aldığı, bu katliamın XX. asrın medeniyet tarihinde bir facia ve ar olarak kalacağı, Fransızların Maraş'ta masum Müslümanlara sıkacağı kurşunun 300 milyonluk İslam alemini yaralayacağını bilmesinin gerektiği belirtilen protestoda; genel harpte istemeyerek savaşan Türk milletinin şimdiki hareketinin geçmiş harpteki ile kıyas edilemeyeceği, vatanını, namusunu ve hayatını korumak için çoluk, çocuk, ak saçlı ihtiyarlara kadar herkesin azim ve iman ile hücumlara karşı koyacağı bildirildi. Fransızların himayesindeki Ermenilerin hayali emellerinden vazgeçmeleri, tarihteki Türk-Fransız dostluğu ile Türklerin Fransa'dan imha siyaseti değil yardım beklediği, İslamları rencide etmenin Fransa'nın da menfaatine uymayacağı, bunun Osmanlı saltanatı etrafında birleşen İslamların intikam hissine kapılmasına sebep olacağı hususları da belirtilen Silvan protestosunda, bu gibi mezalime son verilmesi, aksi takdirde doğacak olayların mezalimin müsebbiplerine ait olacağı dile getirildi. Bu protesto telgrafında Silvan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Abdurrahman, Belediye Reisi Ahmed Hilmi, aşiret reisi ile eşraf ve kaza ileri gelenlerinden 10 kişinin imzası bulunmaktadır (Akbiyık, 1999: 254-255).

Bu süreçte Diyarbakır'a bağlı birçok yer gibi Silvan'da da Fransızların gerçekleştirdiği işgallere tepki gösterilmiş ve yaşananlar kınanmıştır. Bu kapsamda 9 Kasım 1919 tarihinde Silvan ilçesi aşiret reislerinden Sadık, Zatıb ve Ali Rızki Beylerin imzaları ile Sivas'taki Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya özetle şu telgraf çekilmiştir: Bu bölgenin Fransız askeri işgaline teslimi gibi mezâlimi teyid eden bir muamele karşısında İslam âleminin küçük düşürülmesini reva gören devletlerin entrikalarını ve kararlarını kabul etmekten ve diri diri gömülmektense, kan ile bu kararı silmeyi dini bir görev biliriz. Mütareke şartları gereğince hareket edilmezse, ezdirilmek istenen Antep, Maraş ve Urfalı Müslümanları ezdirmemek için mümkün olan her girişime başvurulacaktır. İslam âlemine karşı yapılan ve hukuku ihlal eden hücumlara nihayet verilmesini ve adı geçen yerlerin tahliye edilmesini bir kere daha medeniyet dünyasından rica ederiz (ATASE, İSH, K. 271, G. 70, B. 70-1).

Bu süreçte Silvan'da en üst mülki amir olarak görev yapan ilçe kaymakamı Mesut Bey, bölgede oynanan oyunları en baştan sezmiş feraset sahibi bir vatansverdi. İlçede, işgalleri protesto için gerçekleştirilen mitinglere destekçi olduğu gibi bu konu hakkındaki düşüncelerini Meclis-i Mebusan'a yolladığı bir yazıda da ifade etmiştir. Mesut Bey², Fransız ve Ermenilerin Maraş civarında yaptıkları katliamları tarafsız devletler nezdinde kınayarak Wilson prensiplerinin Müslüman ahali için de adaletli biçimde uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Mesut Bey aynı yazıyı Sadaret makamı ve İstanbul'daki Düvel-i İtilafiyeye temsilciliğine de yollamıştır (Özteke, 2019: 58).

² Silvan kaymakamı Mesut Bey, Milli Mücadele'ye verdiği destek çerçevesinde 23 Nisan 1920 Cuma günü Ankara'da TBMM'nin açılmasına da kayıtsız kalmamış ve Meclis'e yolladığı telgrafta, Büyük Millet Meclisi'nin açılışından dolayı memnuniyetini iletmiştir. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, İçtima: 5, TBMM Matbaası, Ankara, C. 1, 1924, s. 94.

2. İzmir Protestosu

İzmir'in Yunanlar tarafından işgaline Paris Barış Konferansı'nda karar verilmiştir. Yunanistan Başbakanı Elefterios Venizelos, İzmir'in işgalinin gerekçelerini Paris Barış Konferansı'na sunduğu muhtırasında *"Wilson Prensipleri"*ne dayandırmak istemiştir. Yunanistan'ın İzmir'in işgali ile hedeflediği amaç, Büyük Yunanistan hayalini gerçekleştirmektir. Bunun için Osmanlı Devleti'nin politik, ekonomik ve askeri kudret bakımından en zayıf olduğu bir zamanı fırsat olarak görmüştür. İzmir'in işgaline karar veren İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri, işgalin İngiliz Amiral Calthorpe tarafından yürütülmesini uygun görmüşler, bu bağlamda 13 Mayıs 1919 günü İtilaf Devletleri donanmalarına mensup birçok harp gemisi İzmir limanına gelmiştir (Selek, 1987, I: 231). İşgal hadisesini İzmir valisine haber vermeye giden İngiliz Yüksek Komiserliği temsilcilerinden James Morgan ve Yarbey Smith'in çevresini kuşatan büyük bir kalabalık arasından öne atılan genç bir Türk subayı, duygularını *"Büyük bir ulus olduğumuzu ve henüz ölmediğimizi bilmenizi isterim. Belki uyur görünüyoruz ama savaşaacağız. ...Yurdumuzun bu şekilde elden çıkarılmasına tahammül etmeyiz. Bizler ölü değiliz"* sözleriyle dile getirmiştir (Sonyel, 1987: 59-60). Bu nedenle 16 Mayıs 1919'dan itibaren Anadolu'nun birçok yerleşim merkezinden çok sayıda protesto telgrafı Sadaret'e ve işgal güçlerinin temsilciliklerine çekilerek işgale duyulan tepkiler açıkça ortaya koyulmuştur (Selvi, 2007: 16). Tamamen haksız ve Mondros Mütarekesi şartlarına aykırı olan işgalin bilhassa Yunanlara yaptırılması, onların da İzmir'e ayak basar basmaz katliama ve halkın mukaddesatına tecavüze girişmeleri, Türk milletinin milli duygularına büyük ölçüde tesir etmiştir. İzmir'in Yunanlarca işgali Güneydoğu Anadolu'da da büyük bir yankı uyandırmıştır. Zira Yunanlıların İzmir'i işgali Ermenilerin doğu vilayetlerindeki iddialarına zemin hazırlayacaktı. Bu nedenle bölge halkı aynen Batı Anadolu'da olduğu gibi burada da Müslümanların Ermeniler tarafından tahakküm altına alınacağına dair kuşklarını artırmıştı. Diğer bir ifade ile Yunanların İngiltere'nin teşvik ve himayesinde İzmir'e çıkmaları ve yörede gerçekleştirdikleri katliamlar, Doğulular için de başlarına gelmesi muhtemel akıbetin göstergesi niteliğindedir (Bozan, 2019: 34).

İzmir ve çevresinin 15 Mayıs 1919'da Yunanlar tarafından işgal edilmesi haberi Diyarbakır'da büyük tepkilere neden olmuştur (Bozan, 2016: 181-188). Paris Barış Konferansı'dan umutlu haberler beklenirken İtilaf Devletleri'nin Yunanların İzmir'i işgali yönündeki taleplere destek vermesi Müslümanlarda hayal kırıklığına neden olmuştur. İzmir'in işgal haberini alan Silvan ahalisi, bu hareketi Wilson prensipleri dairesinde adaletli bir sulh bekledikleri esnada, başka devletlerce de tutulan, Türklerin büyük ekseriyette olduğunu gösteren istatistiklere rağmen İzmir'in işgal edilmesini insanlık ve adalete tamamen aykırı bir davranış olarak telâkki etmiştir. Silvan'dan *"Huzur-ı Sadaret-i Uzmâ'ya"* gönderilen protesto telgrafında Birinci Dünya Savaşı ve akabinde maruz kalınan haksızlıklara değinilmiştir. Amerikan Başkanı Thomas Woodrow Wilson'un meşhur 14 maddelik prensipleri istikametinde Paris Barış Konferansı'ndan kararların çıkacağı beklenirken İzmir'in işgal edilmesinin tüm Müslümanları üzüntüye gark ettiği vurgulanmıştır. Göz bebeğimiz ve mukaddesi İzmir'imiz olarak tanımlanan İzmir'in işgalinin kabullenilmeyeceği açıkça dile getirilmiştir. Müftü Abdurrahman, Silvan Belediye Reisi Ahmed Hilmi, ulemadan Yusuf, müderris Hüseyin, eşraftan Mehmet Tahir, Sadık, Ali Galib, Süleyman, Aziz, Şemseddin ve Mehmed Hulusi adlı kişilerin imzasının bulunduğu 17 Mayıs 1919 tarihli telgrafta özetle şu ifadeler yer verilmiştir:

Rıza ve muvaffakiyetimize bakılmayarak koyun misali sürüklendirilmiş olduğumuz geçen harbin son günlerinde uğradığımız telafisi imkânsız maddi felaket neticesi olarak İtilaf Devletleri'nin müsaade ettiği şartlar altında Hükümetimiz tarafından mütareke akdedildi. Bu mütareke üzerine tüm İslam milleti ve Osmanlı Hükümetinin halelden korunması ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün temini ve milli mukaddes hukukumuz da muhafazası umulmaktaydı. Yine İtilaf Devletleri'nin cihanşümül olan himaye ve adaletlerine mazhar olunacağı kanaatiyle cihana emniyet ve adalet bahşeden meşhur on dört maddelik prensipler dairesinde sorunların hallolacağı ümidiyle sulh beklerken bütün medeni dünya tarafından tutulan istatistiklerden anlaşıldığı üzere bir milyon iki yüz otuz dokuz bin Müslüman nüfusa karşı iki yüz on bin nüfus miktarını teşkil eden Rumların koruyucusu bulunan Yunanistan'ın bütün Osmanlı vatani arasına ruh kadar büyük bir ehemmiyete sahip olan göz bebeğimiz İzmir ve havalisini ilhak tasavvuruyla işgal etmeye başladığını ne yazık ki öğrendik. İnsaniyet ve adaletle külliye aykırı olarak gördüğümüz bu duruma gerek adil İtilaf Devletleri ve gerekse de tüm Müslümanlar duyarsız kalamayacaktır. Osmanlı vatani olup türlü musibet ve saldırılara maruz kalan mukaddes İzmir'imizin bir karış toprağının bile kaybına razı olamayacağımızı bütün medeniyet alemine duyurulmasına aracı olmanızı, İtilaf Devletlerinin de bu hususta adaletle davranmalarını otuz bin nüfus namına rica ve talep eyleriz (BOA, A.VRK. 833/20; Atamer, 1968: Belge: 1).

Bu kapsamda Hariciye Nezareti vasıtasıyla İstanbul'daki Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlerine Silvan merkezinden bir başka telgraf daha gönderilmiştir. 60.000 Silvan kazası sakini adına Belediye Başkanı Ahmed ile Silvanlı şeyhler, ulema, eşraf ve önde gelen şahsiyetlerden müteşekkil toplam 17 kişinin imzasının olduğu protesto telgrafında ise şu ifadeler yer verilmiştir: İnsanlık ve adalet adına, İzmir ve çevresinin Yunanistan tarafından işgal ve ilhakına izin vermeyeceğinizi ümit eder; böyle bir ilhakın, yüzlerce yıldan beri var olan bir halkı dünyadan tecrit edeceğine ve aynı zamanda dünyanın her yerine yayılmış milyonlarca Müslümanın kalbini inciteceğine inanarak ve şehrimizin 30.000 sakini adına hakkaniyetli Büyük Güçler nezdinde karşılık bulan 17 Mayıs 1919 tarihli resmi yazımızı belirtmek isteriz. İzmir ve çevresinde Cengiz'in kanlı eylemlerini unutturacak derecede dehşet veren Helenlerin yaptığı sayısız cinayetlere kayıtsız kalamayan Osmanlı halkı, son bir kez daha Büyük Güçlerin hakkaniyet ve insaniyet taşıyan duygularına çağrı yapma gereği duymaktadır. Bütün Müslümanlar, vahşice yapılan zulümleri unutmaya gafletine asla düşmeyecekler ve Hükümetlerinizin İzmir'de, sizin bizatihi temsilcilerinizin gözü önünde, kanlı ellerini yabancı konsolosluklara kaldıracak kadar ileri giden Helenler tarafından yapılan katliamları önlemesini ümit etmektedirler. İzmir, Osmanlı ve Müslüman vatanıdır. Vatan olmayınca din olmaz ve din olmayınca insan yaşayamaz. Bütün gücümüzle bu ilhak teşebbüslerini ve yapılan vahşeti şiddetle protesto ediyoruz ve hükümetlerinizin duygularına sesleniyoruz (BOA, HR. SYS, 27/9, s. 15).

Silvan merkezi ve kazası adına İtilaf Devletleri'nin temsilcilerine gönderilen bu telgrafta görüldüğü üzere İzmir'in bir İslam ve Osmanlı vatani olduğu vurgulanmıştır. Yaşananların tüm Müslümanların yüreklerini yaktığı ve bu mezalimin Cengiz Han'ın kanlı zulümlerine rahmet okutacak boyutta olduğu dile getirilmiştir. İzmir'in ilhakına müsaade edilmeyeceği, İnsanlık ve adalet adına yapılanlara sessiz kalınmayacağı belirtilerek üstü örtülü bir şekilde İtilaf Devletlerine de tepki gösterilmiştir. Vatan olmayınca dinin olmayacağı, din olmayınca da insanın yaşayamayacağı vurgulanarak işgalin sadece toprak elde etmeyi hedeflemediği, Müslümanların ve Müslümanlığın

Anadolu'dan sökülüp atılacağı ima edilmiştir. Diğer ifade ile muhtemelen Anadolu'nun Endülüs'ün kaderini yaşayacağı ifade edilmiştir.

22 Mayıs 1919'da İstanbul'da Hariciye Nezareti yoluyla Amerikan Başkanı Wilson ile tüm Amerikan kadınlarına hitaben Silvan ve Kulp kazalarını temsilen 12 kadın tarafından İzmir'in işgalini protesto eden bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafta Fatma, Sadıka, Şerife, Şehide, Adalet, Lütfiye, Gülistan, Lamia, Bedia, Ayşe, Hatice ve Münire adlı kadınların adı yer almaktadır. Bu kişiler protesto telgrafını Silvan ve Kulp kazalarında 30 bin kadın namına çekmiştir. Telgraf sadece Amerikan Başkanı Wilson'a hitaben kaleme alınmamıştır. Aynı zamanda Amerikan Başkanı Wilson'un eşi ve Amerikalı kadınlara da bir çağrı vardır. İzmir'in işgalinin lanetlendiği telgrafta özetle şu ifadeler yer verilmiştir: Büyük ve adil hükümetinizin vicdan ve merhamet sahibi muhterem reisi Wilson'un malum prensiplerinin uygulanacağı ümidiyle, hüznü kalplerimizin çırpındığı bir zamanda haksız olarak İzmir'in kan içici Yunanlar tarafından işgal edildiğini haber aldık. Yunanların bu işgali yeryüzündeki tüm insanlığı sarsacak hatta Hz Mesih'i mezarında titretecektir. Zira Yunanların Rumeli'de gerçekleştirdikleri cinayet, zulüm ve alçaklığın bir benzerini tarih kaydetmemiştir. Şimdi de İtilaf Devletlerinin gözlerinin önünde İzmir vilayetinde gerçekleştirdikleri zulümleri büyük bir üzüntüyle izliyoruz. İnsanlığın huzuru için öncü bir şahsiyet olan Wilson'un muhterem refikası ile hassas ve merhametli kalbe sahip olan Amerika'nın muazzez kadınlarına sesleniyoruz. Biz Osmanlı kadınları olarak eşlerimiz ve evlatlarımızı, hükümetin ilan ettiği o uğursuz harpte kurban verdik. Yaralı yüreklerimiz acı ve çığlıkla zaman geçirmektedir. Kadınlar, kızlar, yavrular perişan bir şekilde insanlık için feryat ediyor. Adalet ve insanlıktan nasibini olmamış olan İtilaf Devletlerinin desteklediği Yunanlar, İzmir vilayetindeki Müslüman kadınların ırzlarına tecavüz etmekte, erkekleri ise katletmektedir. Bu zulümleri yapan Yunanlıları ve yaşananlara sessiz kalanları kadınlık namına protesto ediyoruz. Ey hassas kalpli muazzez hemşirelerimiz; adil olan tarih şahittir ki, şimdiye kadar mevcudiyetini muhafaza eden Osmanlı Devleti ve İslam dini yıkılmaz ve ölmez. Bu nedenle din namına bu facialara daha fazla tahammül edemeyiz. Eğer yeryüzündeki tüm Müslümanlar her şeye rağmen din namına harekete geçer ve kıyama kalkarsa dünya umumi bir kargaşaya neden olur. İnsanlık ve kadınlık namına, biz mazlum milletin hukukunu muhafaza için sadık ve pak vicdanınızdan, feryat etmenizi istirham ve istidat eyleriz (BOA, HR. SYS, 2552/5).

3. Kürt Teâli Cemiyeti'nin Politikalarına ve Şerif Paşa'ya Tepkiler

1918 yılının sonunda Kürtlerin genel durumunun iyileştirilmesi amacıyla İstanbul'da Kürdistan Teâli Cemiyeti adlı bir dernek kuruldu (Tunaya, 1986: II, 205). Bir süre sonra Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde toplam on dokuz şubesi açıldı (Malmîsanij, 2010: 54). Bununla birlikte Diyarbakır'da Cemilpaşazadelerden bazı kişilerin başını çektiği Kürt Kulübü adıyla bir dernek kurulmuştu. 1919 yılı ortalarında İngilizlerin güney illerini işgal ettiği ve İzmir'in ilhak edilmeye çalışıldığı bir süreçte Kürt Kulübü'nün önde gelenlerinden olan Hamdi Efendi (Hoca), şöyle diyordu: "*cism-i aliye-i Osmaniye kangiren olmuştur. Bu mehuf (korkunç) illet bütün Osmanlı ülkesini sarmak üzeredir. Kangiren illetinin yegâne ilacı bıçaktır! Memleketin temiz parçasını, kangirenli parçadan kesmeli, kurtarmalı*" (Cemilpaşa, 1992: 37-41). Hamdi Efendi'nin bu sözleri Kürt Kulübü'nün önde gelenlerinin vaziyete bakışı ve duruşu hakkında bilgi vermektedir. İstanbul merkezli Kürdistan Teali Cemiyeti'nden Diyarbakır'a gönderilen gazete, dergi vb. yayınlardan gerekli görülenler de Diyarbakır'da çoğaltılarak halka dağıtmakta idi (Silopî, 1969: 47). Nusaybin, Savur, Derik, Silvan ve Lice'de derneğin şubeleri açılmıştı (Cemilpaşa, 1992: 49-50).

Bu sırada Diyarbakır'da görevli 13. Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Halit (Akmansu) Diyarbakır Kürt Teali Cemiyeti'nin faaliyetlerini şöyle ifade etmektedir: "Kürtçüler,...Kürt istiklâl hareketinin zamanının geldiğine dair beyannameler dağıtmışlar, duvarlara yapıştırmışlardı. İngilizler, Türklerin top kamalarını, tüfeklerini, sürgü kollarını aldılar, top ve tüfekleri kalmadı. Türkler artık ölmüş durumdadırlar. Türkleri ve memurları kovalım tarzında konuşmalar vardı. Kürt Kulübü idare heyeti azasından Hacı Akdi (Ahti), Silvan'da Kürt istiklâli için bir konferans verdiğiinden Diyarbakır'da hapsedilmişti. Daha önce Hamza (Muksî) adında bir Kürtçü, İstanbul'dan Kürt Teâli Cemiyeti'nin beyanname ve mühürlerini Diyarbakır'a getirmişti. Bu da Mardin'de Kürt istiklâline dair konferans verdiğiinden Diyarbakır Adliyesi tarafından tevkif edilmişti. Kürtçüler, fikir ve gaye arkadaşı olan bu şahısları sık sık ziyaret ediyorlar ve hapishaneye tepsilerle yemek gönderiyorlardı. Daha sonra da hapishanede mühim bir isyan çıkarılmış, silah, bomba ve asker kullanmak suretiyle bastırılmıştı" (Gögem, 1954: 65). Bu süreçte Diyarbakır Kürt Teâli Cemiyeti yetkililerinin bütün amacı "Osmanlı Devleti'nin münkariz olduğu tezini Kürtlere anlatmak ve onları Türk idaresinden kurtarmaktır" (Lazarev, 1989: 113; Cemilpaşa, 1992: 33).

Diyarbakır merkezli Kürt Kulübü'nün ayrılıkçı faaliyetleri ve bu süreçte İngiliz istihbarat subayı Edward William Charles Noel'in Diyarbakır ve çevresindeki kaygı verici çalışmaları nedeniyle 1919 yılı Haziran ayının ilk günlerinde kapatılmıştır. Kürt Kulübü'nün kapatılmasının Silvan'da memnuniyetle karşılandığı anlaşılmaktadır. Diyarbakır 13. Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen 14 Haziran 1919 tarihli telgrafta bu durum şöyle ifade edilmiştir:

"Silvan eşrafından Sadık Bey ile Ali Ağa Kolordu'ya müştereken yazdıkları telgrafta, senelerden beri kemâl-i refâh ile sayesinde yaşadıkları Osmanlı Devleti'nden ayrılmaktan itikab eden ve Osmanlı Kürt Teâli Kulübününün mesâkenesi altında sadakatle kabil-i teklif olmayacak roller oynamak üzere ihdas edilmiş olup ... dolayı teşekkür edilmekte devlet ve milletimiz istiklal namı ve Osmanlının bekası için hamd u nabud olunacaktır. Her türlü hizmet ve fedakârlıkta kurbanlık koyun gibi hazır bulduklarını bildirmiştir" (ATASE, İSH, K. 48, G. 56, B. 56-1; ATASE, İSH, K. 30, G. 42, B. 42-1; ATASE, ATAZB, K. 1, G. 22, B.1-2; Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1953: Belge: 106).

Silvan'ın en etkili ve nüfuz sahibi şahsiyetlerinden olan Sadık Bey ve Ali Ağa, bu telgrafı ile Osmanlı idaresinden memnun olduklarını, Kürt Kulübü'nün takip ettiği siyasetin yanlış olduğunu açıkça dile getirmiştir. Bununla birlikte devlet ve milletin istiklali ve bekası için üzerlerine düşen her türlü fedakarlığı seve seve kabul edeceklerini ifade etmiştir. Sadece Silvan'da değil bölgedeki önemli isimlerden Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılıklarını bildiren ve ayrılıkçı emelleri lanetleyen pek çok telgraf gönderilmiştir. Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa da 15 Ocak 1920 tarihli "Garzan'da Kürdistan Meşayihî İzâmından Hazreti Ziyaeddin Efendi Hazariyle Arkadaşlarına" başlıklı telgrafında şunları ifade etmektedir: "Kürdistan'ı Osmanlı camiasından ayırarak düşmanların kucağına atmaya çalışanları lanetleyen telgrafnamelerini büyük bir kıvanç ve sevinçle öğrendik. Böylece Türk ile Kürt, bu iki öz kardeş, dindaş el ele vererek mukaddes birliğini müdafaaya kararlı oldukça, Cenabı Allah'ın yardımıyla şüphesiz vatanımız, bağımsızlığımız kurtulacaktır." (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2003, IV: 149).

Bu süreçte Mustafa Kemal Paşa, Kürt ileri gelenlerine telgraf çekerek içinden geçilen sürecin önemine vurgu yapmış ve İngilizlerin gerçek niyetlerini anlatmıştır. Diyarbakır'da Kürt Kulübü kapatılmakla birlikte İstanbul merkezli Kürt Teâli Cemiyeti halen varlığını sürdürmekte hatta Şerif Paşa, Paris Barış Konferansı'nda Kürt Teâli Cemiyeti'ni temsilen girişimlerde bulunmakta idi. Zira bu dönemde Kürt Teâli Cemiyeti, Paris Barış Konferansı yakından takip etmekte ve İtilaf Devletleri'nin İstanbul'daki temsilcileri ile görüşmeler yapmaktaydı. Şerif Paşa'nın Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Delegasyonu Başkanı Boğos Nubar Paşa ile iş birliği yapması ve ortak bir deklarasyonu imzalaması hayal kırıklığına ve tepkilere neden olacaktır. Bu hayal kırıklığı sadece Millî Mücadele taraftarlarında değil aynı zamanda bağımsız bir Kürdistan savunucularında da etkili olmuştur. Bu süreçte Boğos Nubar Paşa ile Şerif Paşa'nın Doğu ve Güneydoğu şehirlerini Ermenistan ve Kürdistan olarak kendi aralarında taksim edip, üzerinde mutabakata varmaları her iki tarafta da eleştirilere neden olmuştur. Bunun üzerine Şerif Paşa'nın Kürtlerin ve bölgenin temsilcisi olamayacağı yönünde gerek Büyük Millet Meclisi'ne gerekse de İtilaf Devletleri'nin temsilcilerine çok sayıda telgraf çekilmiştir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 6 Şubat 1920 tarihinde "Urfa ve Kürdistan Ahvâl" başlıklı yazısında, bölgenin hissiyatı şöyle dile getirilmiştir:

"Kürt kardeşlerimizin memleketimizi umumiyetle müdahale-i ecnebiyeden tahlise matuf olan gayede Anadolu ile birlikte hareket ettiklerinin bundan daha bariz bir delili olamaz. Şerif Paşa ile Kürt Teâli Cemiyeti'nin iftirâkcuysane tasavvurât ve teşebbüsâtını öteden beri takbih eden ve ahvâli hususiyelerinin istilzâm ettiği müsâadât dâhilinde terakki ve inkişâf edebilmeleri ancak devlet-i Osmaniyeye merbutiyetlerinin muhafaza ve idamesiyle mümkün bulunduğunu hakıyla takdir eyleyen bu güzide ve cesur vatandaşlarımızın kıymetli müzâharetından müteşekkiz. Siirt, Garzan, Şirvan, Eruh, Pervari ve Silvan kazaları tarafından bu hissiyatın aleni protesto telgraflarıyla bütün cihana tekrar ilan edilmiş olması bütün Anadolu vatanperverlerini şiddetle mütehassıs etmiştir" (Hâkimiyet-i Milliye, 6 Şubat 1336: 3).

Aralarında Silvan'ın da bulunduğu bazı şehirlerden çekilen protesto telgrafında Kürt Teâli Cemiyeti'nin ayrılıkçı plan ve girişimlerinin kabul edilmediği, Kürtlerin menfaat ve istikballerinin Osmanlı Devleti'nden yana olmayı gerektirdiği vurgulanmıştır. Silvan'dan din adamları, eşraf ve aşiret reislerinden toplam 22 kişinin imzalarıyla Sadarete, Müttelik Devletler elçiliklerine, Paris Sulh Konferansı'na, Heyet-i Temsiliye'ye ve Meclis-i Mebusan'a çekilen telgrafta da Şerif Paşa ve Kürt Teâli Cemiyeti'nin politikaları eleştirilmiş ve Osmanlı Devleti'ne sadakatle bağlı kalınacağı vurgulanmıştır. 1 Mart 1920 tarihli telgrafta şu ifadeler yer verilmiştir:

"Boğos Nubar Paşa ile idare-i müştereke tesisine i'tilaf ettiğini [anlaştığını] hayretle haber aldığımız ma'hûd [adı geçen] Şerif Paşa'nın karar-ı vâkını hangi milletten aldığı kuvvet ve kazandığı berat ve hüccet-i vekaletle istinad ettiğini [dayandığını] soranlara cevap verebilir mi? Bu iftirakcuysâne (ayrılıkçı) ve kıt mecnûnâne [delicesine] olan hareketi kendileri kadar mahdud [sınırlı] emelperestleri bile düşündürmektedir. Kürtlerce hüviyeti tanılmayan [bilinmeyen] ve muhid-i Ekrad'da vukufsuz iken iddia-yı şerâfet [şöhret olma] sevdasına meczûb olan Şerif Paşa'ya Kürdistan'ın bir köylüsüne bile murad dinletemeyecek kadar aşiretle uğraşmaktan feragat etmelerini nezaketen tavsiye ederiz. İslamiyet'i her türlü rahmeden [zarar verme] siyaneten [muhafaza etmek] hıyaneti terhîn etmeyen [rehin bırakma] ve asar-ı fiiliyesiyle [fili

eserleriyle] sulah-ı tevekkül ve itidali alamamış mütereddid [kararsız] simalar var ise emin olsunlar ki râyât-ı İslamiyet'in [İslam sancağının] zil-i ref'etinde yaşayan mille-i Hıristiyanıye bile muğfel-i ifsatelerin [fesadın aldatması] tesiri olmaz ise ayrılmak istemedikleri halde damarlarımızda hûn-ı hamiyetin cevâlan-ı dimene kadar hakimiyet-i Osmaniye ile kaim-i Hilafet-i kübrâ-yı Ahmedîye'den ayrılmamıza ihtimal doğru olmadığı gibi ruh-ı islamiyeti rencide edenlere karşı infial uyandırıyor. Bu ruhu ve dini kararımızı mahfel-i mutasaddirânenize [en önde durarak] bir daha savt-ı bülend [yüksek sesle] ile tekrarlar ve millet davasıyla menfaat peşinde koşan Şerif Paşa ve hempalarının [kafadarlarının] iskatlarını [hükümsüz kıлма] ve hukuk-ı meşruamızı [meşru haklarımızı] vâcibe-i İslamiyet ve insaniyete tevdi'en [bırakma] hürmetlerimizin kabulünü dileriz" (Takvim-i Vekayi, 6 Mart 1920: 4).

Görüldüğü üzere Şerif Paşa'nın girişimi şahsi çıkar ve ün elde etmek olarak nitelendirilerek, Kürtlerin İslam birliğinden ayrılacağını düşünenlerin büyük yanılgı içerisinde olduğu belirtilmiş ve anlaşmayı imzalayanlara karşı bölge insanlarının büyük bir öfke duyduğu vurgulanmıştır. Silvan eşrafı daha önce de Kürtçülük propagandasını lanetleyen bir protesto telgrafı çekmişti. Bu telgrafta imzası olan kişiler şunlardır: Eşraftan Sadık, Nakşibendi şeyhlerinden Salih, müderris-i umûmî Hasan, rüesadan Abdurrahman, ulemadan Yakup, ulemadan Salih, eşraftan Muhammed Safer, eşraftan Muhammed Tahir, Kadiriye şeyhlerinden Es-seyyid Muhammed, Nakşibendiye şeyhlerinden Şemseddin, Kadiriye şeyhlerinden Es-seyyid Nasreddin, Belediye Reisi Ahmed Hilmi, eşraftan Behlül, eşraftan Nuri, eşraftan Süleyman, eşraftan Ali Galip, eşraftan Hakkı, eşraftan Hüseyin Hilmi, mütehayyizandan [saygın kişi] Hüsnü, mütehayyizandan Yusuf, mütehayyizandan Recep, aşiret reislerinden Sadık. Protesto telgrafında adı geçen kişilere bakıldığında belediye başkanının yanı sıra 2 nakşibendi tarikatı şeyhi, 2 kadiri tarikatı şeyhi, 2 alim (ulema), 2 aşiret reisi, 1 müderris, 3 önde gelen şahsiyet (mütehayyizan) ve 9 eşraf vardır. Bu tablo toplumun tüm kesimlerini kuşatan topyekûn bir iradenin göstergesidir. Silvan'dan Millî Mücadele'ye gösterilen bu destek karşılıksız kalmamıştır. Büyük Millet Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafta adı geçen Sadık Bey (Üstün)'e teşekkür mektubu göndererek, şükranlarını iletmiş ve gösterilen desteğin devam etmesini talep etmiştir. Silvan'ın Millî Mücadele'yi desteklemesinin genel bir anlamı olmakla birlikte Mustafa Kemal Paşa'ya duyulan güvenin de etkisi vardır. Zira Mustafa Kemal Paşa, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Silvan'da, 16. Kolordu Kumandanı olduğu dönemde Sadık Bey başta olmak üzere Silvanlılarla yakın münasebette bulunmuş ve onların güvenini kazanmıştır. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, Diyarbakır, Silvan ve Hazro'da birçok şahsiyete hususî mektuplar göndererek onları Millî Mücadele'ye destek olmaya davet etmiş veya gösterilen destekten dolayı teşekkür etmiştir. Bu kapsamda Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclis Reisi olarak, Hazrolu Mehmet³ (Budak) Bey'e gönderdiği 24 Ağustos 1920 tarihli mektupta şu ifadelere yer vermiştir:

³ Mehmet Bey, 2. dönemde Diyarbakır milletvekili oldu. Van valiliğine atanan Ganizade Kadri (Üçok) Bey ise ilk gününden itibaren Millî Mücadeleyi destekleyen Diyarbakırlı valilerdendir. 16 Nisan 1920' de yapılan seçimde Diyarbakır milletvekili seçilmiştir. Üç ay sonra bu görevden istifa etmiş, Dahiliye Vekaleti Teftiş Hey'eti Müdürlüğüne, daha sonra da Van Valiliğine atanmıştır. Mustafa Kemal, Silvan'da bulunduğu süre içerisinde mülkiyeti o tarihte Hazrolu Mehmet (Budak) Bey'e ait olan bir evde kalmıştır. Aynı şekilde 16. Kolordu Karargâh binası ise Silvanlı Sadık (Üstün) Bey'e aittir. Beysanoğlu, Atatürk ve Diyarbakır, s. 84.

“Hazro Eşrafından Mehmet Beyefendiye Efendim; Zât-ı alileri gibi vatanperver dindaşlarımızın vatanî ve fedakerâne olan muâvenet [yardım] ve hizmetleriyle vatanımızın ve makam-ı hilafetimizin tahlîsine [kurtuluşuna] matuf mesâ-i meşruamızda er geç nail-i muvaffakiyet olacağımız hakkında kat’i kanaatim layetzelzülüdür [sarsılmazdır]. Ankarîb [yakında] ümmet-i İslamiye’nin Avrupalı müstevlilerden [işgalcilerden] tahlisi hususundaki muvaffakiyet haberlerini zât-i âlînize inşallah tebliğ ederim. Ahval-ı mahalliye hakkında beni sık sık tenvîr [aydınlatma] ve öteden beri devam edegelen hidemât-ı vataniyyede [vatana hizmet] ve bilhassa ahalimizin irşadi hususunda kemâl-i azm-u sebât ile devam buyurmanızı rica eder gözlerinizden öperim efendim” (Beysanoğlu, 1998: 841).

Silvan Kaymakamlığı ve kaza ileri gelenleri tarafından gönderilen bir başka protesto telgrafında Şerif Paşa’nın Paris’teki faaliyetlerinin millette büyük bir infial uyandırdığı dile getiriliyor ve “hayali Kürdistan cumhuriyetinin tesirini anlatmak üzere bir zaman için olsun bu havaliye gelsin, takdir armağanının bir kurşundan başka bir şey olmayacağını bizzat görecektir. Milyonlarca lira servet toplayarak, şimdi de ne gibi bir hasis emel peşinde olduğunu bildiğimiz Şerif Paşa’nın servet kaynağı da meçhulümüz değildir...” denilerek Şerif Paşa’nın Kürtçülük propagandası kınanmıştır (Akbiyık, 1999: 34).

4. Kongreler ve Örgütlenme

Ermeni tehlikesi ve Kürtçülük faaliyetlerinin önüne geçebilmek, Osmanlı topraklarının parçalanmasını önlemek için kurulan ve Merkezi İstanbul’da bulunan Vilayat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Doğu Anadolu’da birçok ilde şube açmıştı. Bu teşkilatların, hedeflerine ulaşabilmeleri için birlikte çalışmaları gerekiyordu. Bu düşünceyle harekete geçen Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 29 Mayıs 1919’da toplanarak, “büyük ve önemli olan davanın” gerçekleşmesi için yedi vilayetin katılmasıyla umumi bir Kongrenin toplanmasını kararlaştırmıştı (Selvi, 2000: 101). Amasya Genelgesi ile başlayan Millî Mücadele Hareketi Erzurum Kongresi ile teşkilatlanmaya başlamıştır. Erzurum Kongresi, oluşturduğu yeni yapıyla Doğu Anadolu’daki direniş örgütlerini birleştirerek burada tek bir cemiyet ve tek bir heyetin faaliyet göstermesini temin etmiştir. Amasya Genelgesi’ndeki esaslar burada da yerini aldığı gibi, bu esaslar kendinden sonraki Sivas Kongresi’nce de aynen kabul edilmiştir. Böylece vatanı bir bütün halinde kurtarma teşkilatının en önemli adımı atılmış, İstanbul Hükümetinin teslimiyetçiliğine karşı çıkılarak hedefe biraz daha yaklaşılmıştır. Kongre’nin önemini Mustafa Kemal Paşa kapanış konuşmasında; “Tarih şüphesiz bu kongremizi ender ve büyük bir eser olarak kaydedecektir.” cümlesiyle ifade etmiştir (Bostancı, 2015: 201).

Erzurum Kongresinin hazırlıklarının yapıldığı sırada Diyarbakır’da Vali Vekili olarak Mustafa Nadir görev yapmaktaydı. 30 Ocak 1918-4 Temmuz 1919 tarihleri arasında görev yapan Mustafa Nadir’in görevinden ayrılmasından sonra 5 Temmuz 1919’da Diyarbakır Valisi olarak Ali Faik Bey göreve başlamıştı. Bu süreçte hem Mustafa Nadir ve hem de Faik Ali Beyler İstanbul Hükümeti yanlısı tutum içerisinde olmuştur. Erzurum’da bir kongre yapılacağına haber alınması üzerine Diyarbakır’daki milli teşkilatlar hazırlıklara başladılar. Kongreye Diyarbakır’dan Müftü Hacı İbrahim Efendi (Uluğ), Piranlîzâde Nâzım (Önen), Nakıb Bekir Sıtkı (Ocak), Cerciszâde

Abdülğani (Göksu) Beyler delege olarak seçildiler. Fakat anılan Valilerin İstanbul Hükümeti'nden yana olup kongreye katılmaları önleme çabaları, yapılan tutuklamalar, Diyarbakır'a gelen İngiliz istihbarat subayı Noel'in bölücü propagandaları, Ermenistan'ın teşekkülü konusundaki kuşku ve söylentilerinin doğurduğu şaşkınlık, gidiş zorluğu ve yollardaki asayişsizlik gibi bazı sebepler seçilen delegelerin kongreye katılmasını engellemiştir (Beysanoğlu, 1998, II: 809).

Her ne kadar Vali Faik Ali, kongreye katılacak delegelerin katılımı engellemişse de Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da iken Diyarbakır'dan birçok kişi telgraflar çekerek her zaman emrinde olduklarını ve vereceği talimatları uygulamaya hazır olduklarını bildirmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafları cevapsız bırakmamıştır. Silvanlı Sadık, Hazrolu Hatip, Mehmet ve Ali Beylerin çekmiş oldukları telgraflarına Mustafa Kemal Paşa şu cevapları vermiştir:

“Abdullah Beyzade Sadık ve Hazrolu Hatip Bey, Bedri Beyzade Mehmet Nuri, Hacı Reşit Beyzade Ali Beylere:

Telgrafnamenizde şahsıma karşı gösterilen itimat ve muhabbet ve amal-i mukaddesimiz için izhar edilen azm ü teminat-ı b'l-vücuha mucib-i şükranımızdır. Zaten sizin gibi kahraman ve vatanperver arkadaşlarımızdan başka türüsünü beklemezdim. Şimdilik kongrenin in'ikadına [toplanması] intizaren ordu ve milli teşkilatını aynı hedef ve gaye etrafında tutmak yani hiçbir veche hiçbir ecnebi boyunduruğuna girip esaret kabul etmemek, vatanımızdaki millet-i İslamiyeyi makam-ı hilafet ve saltanat etrafında toplu tutmak ve milletimizin inkişaf ve saadet-i müstakbesine el birliğiyle ve her türlü imkanat dairesinde çalışmak gibi vatan ve istiklalimize hâkim bir gayeyi taht-ı emniyete [emniyet altına] almak için maddi ve manevi her türlü hazırlıklarımızı yapalım. Kongre mukarreratı tamim sırasında ayrıca zat-ı biraderlerine de bildirilecektir. Yalnız şimdilik orduyu meşgul etmemek için dâhildeki vakâyi [olaylar] ve şekavet-i adiyeye gibi işlerin âdem-i vukuu [meydana gelmemesi] için sizin de icap edenler nezdinde tesir göstermenizi hassaten rica ederim. Kongreden sonra görüşmemiz lazım geleceğinden inşallah o zaman bil muhabere ne suretle mülakat icap ederse yine haberdar edeceğim. Hassaten gözlerinizden öper ve sizlere sıhhat ve afiyet temenni eylerim” (Sarısu, 1981: 55-64; Beysanoğlu, 1998, II: 838-840).

Mustafa Kemal Paşa'nın I. Dünya Savaşı'ndan beri tanışmış olduğu bu şahsiyetlere göndermiş olduğu telgraftaki cümlelerde eski dostluğun ve güvenin tesiri hissedilmektedir. Mustafa Kemal Paşa, telgrafın girişinde kendisine duyulan güven ve muhabbet ile giriştiği mukaddes mücadeleye vurgu yapmıştır. Bu dört aşiret reisinden “kahraman ve vatanperver arkadaşlarımız” diye bahsetmesi aralarındaki kadim ve sıcak ilişkiye işaret etmektedir. Mustafa Kemal Paşa, giriştiği mücadelenin yol haritasını ve gayesini açıkça dile getirmiştir. Bunun için öncelikle ordu ve milli teşkilatı aynı hedef ve gaye etrafında tutmak, akabinde hiçbir şekilde yabancı bir devletin esaretini kabul etmemektir. Bu nedenle tüm Müslümanlar hilafet ve saltanat etrafında toplanmalı, toplumun gelişmesi ve istikbali hakkında maddi ve manevi hiçbir fedakârlıktan kaçınmamalıdır. Sivas Kongresi kararlarının daha sonra bildirileceğini ifade eden Mustafa Kemal Paşa, böylesine hassas bir dönemde “zat-ı biraderleri”nden talebi,

orduyu meşgul etmemek için asayiş bozan hadiselerle engel olmalarını, diğer bir ifade ile askeri ve mülki yetkililere yardım etmelerini talep etmiştir. Kongreden sonra görüşme ihtimaline dikkat çektikten sonra “gözlerinizden öperim” sıcak ve samimi yaklaşımı ile söz konusu beylere sağlık ve afiyet dilemiştir.

Diyarbakır Valisi Faik Ali Bey’in Millî Mücadele’yi destekleme konusundaki kararsızlığı ile 13. Kolordu Komutanı Albay Ahmet Cevdet Bey’in pasif tutumu nedeniyle Diyarbakır, doğuda yeşeren millî mücadele çabalarında yaya kalmıştır. Ancak buna rağmen İhsan Hamit Bey, Sivas Kongresine delege olarak seçilmiş ve durum 13. Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey [Akmansu], aracılığıyla Mustafa Kemal’e iletilmiştir. İcraatları ve cesaretiyle Diyarbakır’da Millî Mücadele’nin önemli aktörlerinden birisi olan Halit Bey, 13 Eylül 1919 tarihinde Sivas’taki 3. Kolordu Kumandanlığına çektiği telgrafta Elazığ, Malatya, Siverek, Mardin, Siirt, Silvan ve Bitlis’in kongre kararlarını aldıklarını ve peyderpey yayımladıklarını dile getirmiştir. Kongre kararlarını herkesin okuduğunu ifade eden Halit Bey, henüz hiçbir yerde istenen şekilde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin oluşturulmadığından yakınmaktadır. Bu teşkilatlanmaların sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için görev ve memurluk sıfatı elverişli birisinin ciddi çalışması gereklidir. Aksi durumda, herkes gibi bilgi edinmekle kalınacağına vurgu yaptıktan sonra Silvan’da Sadık Bey’in örgüt kurma arzusunda olduğunu ifade etmiştir.

5. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Müftü Abdurrahman Efendi’nin Faaliyetleri

13. Kolordu Kurmay Başkanı Halit Bey, 1919 yılı Eylül ortalarında her ne kadar Diyarbakır’da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin sağlıklı bir şekilde örgütlenmediğini 3. Kolordu Kumandanlığına iletmişse de aslında İzmir’in işgali nedeniyle gösterilen tepkiler, kısa bir süre sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Sivas Kongresi’nden kısa bir süre sonra Silvan’da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Ancak Sivas Kongresi’nden sonra Sadık Bey’in bu konuda istekli olduğu Halit Bey tarafından ifade edilmişse de bu durumun gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. İrade-i Milliye gazetesinin 19 Ekim 1919 tarihli haberine göre Silvan’da Müftü Abdurrahman Efendi, ulemadan Yakup Efendi, Salih Efendi, Hasan Efendi ve Hüseyin Efendi ile meşayihden Mehmet, Hulusi ve Şemseddin Efendiler, beldenin önde gelen uleması olarak eşraf ve halkın aydınlatılmasını sağlamışlardır (İrade-i Milli, 19 Ekim 1919). Bu kişilerin Silvan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kurulu olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Silvan kazasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kurulmasına öncülük yapanlardan birçoğunun yine din adamı olduğu görülmektedir.

Kurtuluş Savaşı ve Millî Mücadele’de birçok yerde olduğu gibi Diyarbakır Vilayeti’nde de din adamlarının desteğinin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Devlet kurumlarında görevli din adamlarının yanı sıra toplum tarafından kabul gören kişiler de bu sıkıntılı dönemlerde asker, bürokrat ve eşrafın ötesinde bir gayret içerisinde olmuştur. Bu durumu hem Diyarbakır vilayetindeki cemiyetlerin teşekkülünde ve hem de protesto

telgraflarında yer alan kişilerde görmek mümkündür. Diyarbakır Müftüsü Hacı İbrahim Efendi⁴, Lice Müftüsü Ahmet (Hasî)⁵ ve Silvan Müftüsü Abdurrahman Efendi bunların önde gelenleridir⁶.

1910 yılından itibaren Silvan Müftüsü olan Abdurrahman Efendi (Yardımcı) Millî Mücadele'ye destek veren kişilerden birisidir. Müftü Abdurrahman Efendi 1915 yılında, Rus askerlerinin Muş ve havalisinde bulunduğu sırada harekete geçen Ermeni çetelerinin tenkilinde görev almış, emrindeki gönüllülerle üstün hizmetlerde bulunmuştur. Bu hizmetlerinden dolayı Van Seyyar Jandarma Komutanlığı tarafından ödüllendirilmiştir. Van Seyyar Jandarma Komutanı Vekili Binbaşı Ahmet İsmail imzalı 30 Temmuz 1915 tarihli yazı suretinde; *“Tarolu ve Geligüzan mıntıklarında ictima eden [toplanan] Ermeni çetelerinin tenkili için mücahidinle yirmi nefer talebesiyle iştirak eden Silvan Müftüsü Abdurrahman Efendiyle maiyetinin ibraz eyledikleri hizmet-i cansiperane hakikaten şâyân-ı takdiri derecede bulunmuş...”* denilmektedir (Sarıkoynucu, 2002, II: 255-256).

Görüldüğü üzere Müftü Abdurrahman Efendi, Millî Mücadele'de, daha ilk günlerinden itibaren milli harekâtın yanında yer almıştır. Bu cümleden olarak, Silvan ve çevresinde milli harekâtın hedef ve amaçları konusunda halkı aydınlatıcı vaaz ve konuşmalar yapmış, halkın milli harekât yanında yer almasını sağlamıştır. Ayrıca Silvan ve çevresinde bulunan askerin ikmalinde de yardımcı olmuştur. Bu çalışmalarından dolayı 13. Kolordu Komutanı Albay Ahmet Cevdet Bey tarafından takdirname ile ödüllendirilmiştir. Bu arada Ankara Fetvası'nı da tasdik ederek Milli harekâta katılmanın dinî bir görev olduğunu halka duyurmuştur (Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1336). Müftü Abdurrahman Efendi, Cumhuriyetin ilanından sonra, Güney Doğu Anadolu'da baş gösteren isyanların bastırılmasında da önemli hizmetlerde bulunmuştur. Bu hadiseler esnasındaki *“Mücahide muavenatı [yardımı] takdiren”* ordu müfettişi Kazım Paşa tarafından telgrafla kutlanmıştır. Kazım Paşa Silvan Kaymakamlığına çektiği 22 Şubat 1925 tarihli telgrafına; *“Müftü Abdurrahman Efendi'nin kazalarıyla beraber gösterdikleri kıymetli muavenetten dolayı teşekkür eylediğimi ve mücahedelerine devamlarını rica eylediğimi söyleyiniz efendim”* demektedir (Sarıkoynucu, 2002, II: 427).

SONUÇ

⁴ Müftü Hacı İbrahim Efendi, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) esnasında topladığı sekiz yüz kadar gönüllünün başında Kafkas Cephesi'nde savaştı. Oltu ve çevresinde gösterdiği yararlılıklar sebebiyle Harp Liyakat Madalyası (Altın) ile taltif edildi. 1918 senesinde Musul'a kadar giderek bu civardaki halkın irşadında başarı göstermesi üzerine, bu kez de her türlü devlet hizmetlerinde güzel işler görenlere iftihar ve imtiyazı mucip olmak üzere çıkarılan Üçüncü Rütbeden Mecidiye Nişanı ile ödüllendirildi. Millî Mücadele esnasında Müftü Hacı İbrahim Efendi, milli harekât yanında yer almıştır. Öyle ki, 30 Ocak 1918-4 Temmuz 1919 tarihleri arasında Vali Vekili olarak Diyarbakır'da görevli bulunan Mustafa Nadir ve 5 Temmuz'da göreve başlayan Vali Faik Ali Beylerin Millî Mücadele'ye karşı olan menfi tutumlarına rağmen, halkın aydınlatılmasında hizmet almıştır. Erdeha, Millî Mücadele'de Valiler ve Vilayetler, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 143-152.

⁵ 1867'de Lice'nin Hezan Köyü'nde doğdu. Hasan Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini köyünde yaptıktan sonra Diyarbakır'a geldi. Buradaki Mesudiye Medresesi'ne kaydoldu. Diyarbakır Müftüsü Hacı İbrahim Efendi'nin ders halkasına katılarak ondan icazetini aldı. Öğrenimi sonrasında 1910 yılında Diyarbakır Cami-i Kebir (Ulu Camii) Dersiâmlığı'na tayin edildi. 15 Kasım 1918'de de Lice Müftülüğü'ne atandı. 21 Mart 1922'de de istifaen müftülük görevinden ayrılmıştır.

⁶ Abdurrahman Efendi, 1876'da Silvan'da doğdu. Seyyid Muhsinzâde Ahmet Efendi'nin oğludur. İlköğrenimini Silvan Sıbyan Mektebi'nde yaptı. Hıfzını tamamladıktan sonra, öğrenimini Silvan Medresesi'nde sürdürdü. Bu medresede Ulûm-u âliye tahsil ederek 3 Eylül 1909'da müderrislik icazetini aldı. Öğrenimi sonrasında bir süre, Silvan Medresesi'nde hocalık yaptı. Daha sonra, 27 Ekim 1910 tarihinde Silvan Müftülüğü'ne tayin edildi. Silvan Müftülüğü esnasındaki başarılı hizmetleri üzerine Abdurrahman Efendi, 24 Eylül 1934'te Kars Müftülüğü'ne atandı. 21 Ağustos 1936 tarihinde de Muş Müftülüğü'ne nakledildi. Muş Müftüsü iken, 26 Kasım 1937'de emekli oldu. 12 Ağustos 1947'de de Diyarbakır'da vefat etmiştir. İstiklal Madalyası sahibi de olan Müftü Abdurrahman Efendi *“Yardımcı”* soyadını almıştır. Ali Sarıkoynucu, Millî Mücadelede Din Adamları, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2002, C. II, s. 255-256.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Wilson Prensipleri'ne uygun olarak adil bir sulh antlaşmasının yapılacağı umulurken, İtilaf Devletleri tarafından yapılan yeni işgaller umutların sönmesine, yeniden uzun ve kanlı bir mücadele döneminin başlamasına neden olmuştur. Bu süreçte Silvan'ın eşraf, ulema ve ileri gelenleri Ermenilerle iş birliği yaparak Antep, Urfa ve Maraş'ı işgal eden Fransızların bu tutumunu sert bir şekilde kınamıştır. Müslümanlara sıkacağı kurşunun 300 milyonluk İslam âlemini yaralayacağını ve dolayısıyla tüm halkın topyekûn bir direnişe geçerek yaşananları kabul etmeyeceğini vurgulamıştır. Yapılan işgaller toplumun temel ve ortak değerleri olan vatan, namus ve din üzerinden okunarak tepkinin dozu ve şekli etkili kılınmaya çalışılmıştır. Fransız işgaline gösterilen tepki benzer şekilde İzmir'i işgal eden Yunanlara ve onlara destek veren İtilaf Devletlerine de gösterilmiştir. Silvanlılar bu konuda İtilaf Devletleri temsilcilerine gönderdikleri telgraflarda tarihi ve demografik verilere atıf yaparak İzmir'in İslam beldesi ve Türk yurdu olduğunu vurgulamıştır. İtilaf Devlerinin gözü önünde Rumlar tarafından işlenen cinayetlerin Moğol Hükümdarı Cengiz Han'ın kanlı eylemlerine rahmet okutacak kadar barbarca olduğu ifade edilerek yaşananların boyutu ortaya konulmuştur. İşgaller konusunda bu denli hassas ve dirayetli davranan Silvanlılar, Kürt Teâlî Cemiyeti'nin ayrılıkçı politikalarına da itibar etmemiştir. Şerif Paşa'nın Paris Barış Konferansı'nda Ermeni Boğos Nubar Paşa ile Doğu Vilayetlerinin Ermenistan ve Kürdistan olarak ikiye bölünmesi yönünde anlaşmaya varmasına sert bir tepki göstermiştir. Bu konudaki telgraflarda Şerif Paşa'nın Kürt halkının temsilcisi olamayacağı, Kürt toplumunda herhangi bir karşılığı olmadığı, Kürtlerle Türklerin ayrılmaz bir bütün olduğu ifade edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 1916 yılında 16. Kolordu Kumandanı olduğu dönemde özelde Silvanlı genelde ise bölgede tanıdığı kişilere mektuplar göndererek onları Millî Mücadele'ye destek olmaya çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın bu teklifleri büyük ölçüde rağbet görmüş ve Millî Mücadele'ye olan desteği artırmıştır. Bu süreçte Silvan'dan gerek devlet kurumlarına ve gerekse de İtilaf Devletlerine gönderilen telgraflarda toplumun tüm katmanlarını temsil edecek kişiler mevcuttur. Ancak özellikle din adamlarının belirleyici rol oynadıkları açıkça görülmektedir. Bu nedenle özelde Silvan genelde Güneydoğu Anadolu'nun Milli Mücadele'deki tutumuna resmi tarih kitaplarında daha fazla yer verilmeli ve yerel kahramanların isimleri dinamik yaşamda kullanılmalıdır. Bu tür bir yaklaşım milli birlik ve kardeşliğimizi daha da perçinleyecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

Atase Arşivleri

ATASE, İSH, K. 271, G. 70, B. 70-1.

ATASE, İSH, K. 48, G. 56, B. 56-1

ATASE, İSH, K. 30, G. 42, B. 42-1

ATASE, ATAZB, K. 1, G. 22, B.1-2

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri

BOA, A.MKT. MHM, 693/15.

BOA, A.VRK. 833/20.

BOA, DH. MKT, 411/50.

BOA, DH. ŞFR, 93/251.

BOA, HR. SYS, 2552/5.

BOA, HR. SYS, 27/9.

Araştırma Eserler ve Makaleler

Akbıyık, Yaşar (1999). *Millî Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Atamer, Hamdi (1968). "Millî Direnme", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, 11.

Atatürk'ün Bütün Eserleri (1919) (2003). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Beysanoğlu, Şevket (1981). *Atatürk ve Diyarbakır*, Dicle Üniversitesi 100. Yıl Yayını.

Beysanoğlu, Şevket (1986): "Mustafa Kemal Atatürk'ün Diyarbakır'daki Kafkas Cephesi Kumandanlığı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2 (5): 487-504.

Beysanoğlu, Şevket (1998). *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Bostancı, Mustafa (2015). "Millî Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4: 201.

Bozan, Oktay (2013). *Diyarbakır Vilayetinde Ermeniler ve Ermeni Olayları*, Konya: Çizgi Yayınları.

Bozan, Oktay (2016). *Millî Mücadele Döneminde Diyarbakır*, Konya: Çizgi Yayınları.

Bozan, Oktay (2019). "İzmir'in İşgaline Mardin ve Çevresinden Tepkiler", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (23): 30-42.

Cemilpaşa, Ekrem (1992). *Muhtasar Hayatım*, Ankara: Beybun Yayınları.

Erdeha, Kâmil (1975). *Millî Mücadele'de Valiler ve Vilayetler*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ermeni Komitelerinin Amal ve Harekât-ı İhtilaliyesi (1916). İstanbul: Martbaa-i Amire.

Gögem, Ziya (1954). Kurmay Albay Dadaylı Halit Beğ Akmansu (1884-1953), İstanbul: Halk Basımevi.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (1953). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını, 5.

Lazarev, M. S (1989). *Emperyalizm ve Kürt Sorunu (1917-1923)*, Rusçadan Çeviren: Mehmet Demir, Özge Yayınları, Ankara 1989.

Malmîsanij (2010). Yirminci Yüzyılın Başında Diyarbakır'da Kürt Ulusçuluğu (1900-1920), İstanbul: Vate Yayınevi.

Özçelik, İsmail (1992). *Millî Mücadelede Güney Cephesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özteke, Fahri (2019), "Milli Mücadele'de Güneydoğu Anadolu'da Kahraman Bir Belde: Silvan", *Millî Mücadele'nin 100. Yıl Anısına Milli Mücadele ve Atatürk*, Edit: Bekir Koçlar-Kemal Yakut-Ömer Obuz, Ankara: Cedit Neşriyat, 492-519.

Sarıkoymuncu, Ali (2002). *Millî Mücadelede Din Adamları*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Sarısü, Ali (1981). "Silvan ve Hazro'da Derlenmiş Anılar, Belgeler", *Kara-Amid (Atatürk Yılında Diyarbakır Özel Sayısı)*,15: 55-64.

Selek, Sabahattin (1987). *Anadolu İhtilâli*, İstanbul: Kastas Yayınları.

Selvi, Haluk (2000). *Millî Mücadele'de Erzurum (1918-1923)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Selvi, Haluk (2007). *İşgal ve Protesto*, İstanbul: Değişim Yayınları.

Silopî, Zinnar (1969). *Doza Kürdistan*, Beyrut: Stewr Basımevi.

Sonyel, Salahi R (1987). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

TBMM Zabıt Ceridesi (1924), Devre: 1, İçtima: 5, Ankara: TBMM Matbaası, (1) 94.

Tunaya, Tarık Zafer (1986). *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi (2009), Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

Gazeteler

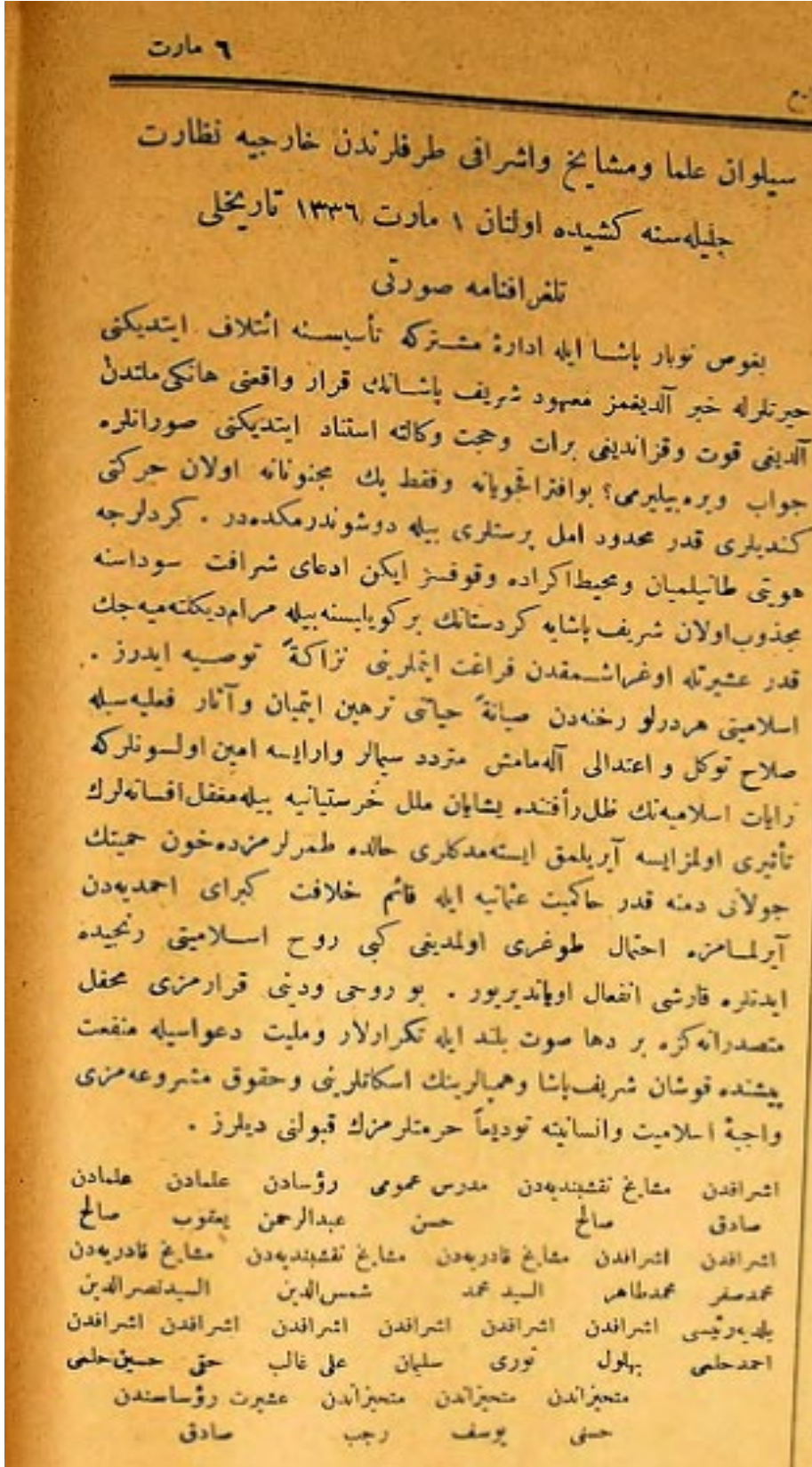
Hadisat, 6 Kasım 1919

Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mayıs 1336.

Hâkimiyet-i Milliye, 6 Şubat 1336.

İrade-i Milli, 19 Ekim 1919.

Takvim-i Vekayi, 6 Mart 1336/1920.

[Silvan'ın önde gelenlerinin Şerif Paşa'ya çektiği protesto telgrafı]

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BASKANLIĞI (BOA)

Par l'entremise du Ministère des Affaires Etrangères aux
Haut-Commissaires, américains, anglais, français et italiens à
Constantinople, Silvan le 18 Mai 1335 N° 351.
1919

.....

Au nom de l'humanité et de la justice nous aimons à espérer que vous ne permettrez pas l'occupation et l'annexion à la Grèce de Smyrne et de ses environs, annexion qui isolerait du reste du monde une nation plusieurs fois séculaire, en même qu'elle briserait le cœur de plusieurs centaines de millions de Musulmans répartis dans tout l'univers, et que la dépêche lancée le 17 mai 1838 au nom de 30000 habitants de notre ville a trouvé un écho favorable au sein des Grandes Puissances équitables. La nation ottomane qui ne pourra pas rester impassible aux horreurs sans nombre commises par les hellènes à Smyrne et ses environs, horreurs qui font oublier les actes sanguinaires de Djenghiz, se trouve dans la nécessité de s'en appeler pour la dernière fois aux sentiments de justice et d'humanité des Grandes Puissances. Les Musulmans en totalité qui ne commettront jamais la bassesse d'oublier les actes de sauvagerie commis, aiment à espérer que vos Gouvernements empêcheront les massacres commis devant les yeux mêmes de vos représentants à Smyrne par les hellènes qui sont allés même jusqu'à porter leurs mains criminelles sur les Consuls étrangers. Smyrne est la patrie des Ottomans et des Musulmans. Sans patrie, il n'y a pas de religion, et sans religion, l'homme ne peut pas vivre. Nous protestons de toutes nos forces contre ces tendances d'annexion et les atrocités commises et nous faisons appel aux sentiments de vos Gouvernements.

Au nom de 60000 habitants des cazas di Silvan.
Le président de la Municipalité Ahmed.
(Suivant 17 autres signatures de Cheiks, ulémas, notables et autres de Silvan)-.

H.R. 545.

2709/10

15

HR.SYS.02709.00010.015

[Silvan'ın önde gelenlerinin İngiltere, Fransa, Amerika ve İtalyan temsilcilerine gönderdikleri İzmir'in işgalini protesto eden telgraf]